

Samenwerken voor libellen

E.J. Ruiter, R.M.J.C. Kleukers & T.J. Verstrael

Inleiding

Sinds de oprichting van de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL) op 1 maart 1997 bestaat er een nauw samenwerkingsverband met de European Invertebrate Survey - Nederland (EIS) en De Vlinderstichting. Deze samenwerking is niet verwonderlijk, aangezien de drie genoemde instellingen zich bezighouden met dezelfde diergroep: libellen. EIS houdt zich daarnaast bezig met alle insecten en andere ongewervelden van pissebedden tot loopkevers. De Vlinderstichting hield zich aanvankelijk alleen bezig met dagvlinders, maar daar werden in de loop van haar inmiddels 25-jarig bestaan ook nachtvlinders en libellen aan toegevoegd. In het begin werkte de NVL als een soort werkgroep van EIS en De Vlinderstichting, maar die tijd ligt al weer enige tijd achter ons. De NVL is inmiddels een volwaardige partner.

De drie partijen zijn gezamenlijk eigenaar van het Landelijk Bestand Libellen. Veel medewerkers van EIS en De Vlinderstichting zijn lid van de NVL waardoor 'de lijnen kort zijn' en er onderling veel contact is. Binnen het bestuur van de NVL is de waarnemingscoördinator de contactpersoon naar EIS en De Vlinderstichting.

In dit artikel wordt besproken hoe de drie organisaties betrokken zijn bij de verschillende facetten van het Nederlandse libellenwerk en op welke wijze samenwerking plaatsvindt.

Terugblik

Terugblikkend over tien jaar kan worden vastgesteld dat de onderlinge samenwerking altijd goed is verlopen, zowel op bestuurlijk niveau als op de werkvloer. Dat is mede het gevolg van duidelijke afspraken over welke organisatie welke rol in de samenwerking oppakte. De NVL houdt zich bezig met het verzamelen van gegevens

en de studie van libellen in brede zin, EIS is primair verantwoordelijk voor opslag, beheer en publicatie van de verspreidingsgegevens en De Vlinderstichting richt zich vooral op bescherming van en communicatie over libellen. Deze rolverdeling is niet strikt zwart-wit: de partijen gunnen elkaar regelmatig meer ruimte waar dat gewenst is. Dat voedt een vruchtbare samenwerking, wat geïllustreerd kan worden aan de hand van gezamenlijke publicaties en activiteiten en het gezamenlijke bestand.

Publicaties

Sinds de oprichting van de NVL staan libellen bij een gestaag groeiend aantal natuurliefhebbers in de belangstelling. Een belangrijke rol daarbij is weggelegd voor de 'Veldgids Libellen', geschreven door Frank Bos en Marcel Wasscher (1997) en uitgegeven door de KNNV. Voorheen was libellenstudie voorbehouden aan een bescheiden clubje kenners, voornamelijk (oud-)jeugdbonders. Zij waren voor de determinatie aangewezen op het boek 'Libellen van Nederland' (GEIJSKES & VAN TOL, 1983) en buitenlandse literatuur. Met het verschijnen van de veldgids kwam er in 1997 voor het eerst een praktisch overzicht beschikbaar van alle in ons land voorkomende soorten, met duidelijke beschrijvingen, verspreidingskaarten en foto's. Dit gaf een enorme impuls aan vele nieuwe libellenliefhebbers. Nadat er van de eerste vier uitgaven 10.000 exemplaren over de toonbank waren gegaan is er in 2008 een vijfde (!) volledig herziene druk verschenen. Hier is Weia Reinoud als derde auteur aan verbonden.

Het meest toonaangevende voorbeeld van de samenwerking is de uitgave 'Libellen in Nederland' (NVL, 2002). Dit standaardwerk is het product van een goede samenwerking waarbinnen vertegenwoordigers van EIS,

Figuur 1. Deelnemers aan het symposium over monitoring van libellen in Europa in Wageningen (2008).
Participants of the symposium on monitoring dragonflies in Europe in Wageningen (2008) (Foto: J. Kok).

De Vlinderstichting en NVL in de redactie zitting hadden. De presentatie van het boek eind 2002 in Naturalis (Leiden) kan als een hoogtepunt in de geschiedenis van georganiseerd libellenonderzoek in Nederland worden beschouwd. Vanwege het grote aantal waarnemingen dat sindsdien door vele mensen is verzameld, werd besloten om een actualisatie van de verspreidingsatlas uit te geven, in de vorm van een themanummer van *Brachytron* (BOUWMAN ET AL., 2008). Ook de themanummers 'Dragonflies of Turkey' (NVL, 2006) en 'Noordse Winterjuffer (*Sympecma paedisca*)' (NVL, 2007), zijn goede voorbeelden van gezamenlijke publicaties.

Europese expansie

Nu Europa steeds belangrijker wordt op het gebied van natuurbescherming, weten de drie instanties elkaar ook te vinden. Zo werd op 19 september 2004 in Kranenburg een Duits-Nederlands symposium over libellenstudie en -bescherming georganiseerd door de NVL en De Vlinderstichting. De belangrijkste bijdragen van dit symposium zijn in *Brachytron* 12 (1) gepubliceerd. In het kader van haar 25-jarig bestaan organiseerde De Vlinderstichting in juni 2008 een Europees symposium over de monitoring van libellen. EIS verzorgde een deel van het programma. Beide symposia verliepen zeer succesvol en gaven aanleiding voor het organiseren van vergelijkbare bijeenkomsten in de toekomst. Ook de mogelijkheden om de Nederlandse kennis meer op Europees niveau

in te zetten wordt in toenemende mate benut. Zo wordt er bij EIS gewerkt aan een Europese verspreidingsatlas en wordt er vanaf 2008 bij EIS met medefinanciering van de Europese Unie gewerkt aan een Europese Rode Lijst libellen volgens de criteria van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN). In de zomer van 2007 en 2008 werden internationale libellenkampen gehouden in respectievelijk Roemenië en Sardinië. Deze kampen werden mede door EIS georganiseerd en bezocht door leden van de NVL. Het kamp leverde een bijdrage aan de totstandkoming van een Europese verspreidingsatlas.

Onderzoek

De Vlinderstichting heeft de afgelopen jaren diverse onderzoeksprojecten uitgevoerd met financiering van provincies, het Rijk en natuurbeschermingsorganisaties. Voorbeelden hiervan zijn het onderzoek naar de ecologie van de Speerwaterjuffer (*Coenagrion hastulatum*) (KETEELAAR, 2001), het onderzoek naar het voorkomen en de biotoeisen van Bosbeekjuffer (*Calopteryx virgo*) en Gewone bronlibel (*Cordulegaster boltonii*) in Nederland (Groenendijk, 2002) en een studentenonderzoek naar het gezamenlijk voorkomen van Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*) en Venwitsnuitlibel (*L. dubia*) (SCHUT & KOOPS, 2004). Dergelijke projecten dragen bij aan de ontwikkeling van nieuwe kennis over soorten, in relatie tot de duurzame instandhouding van populaties. Behalve onderzoek in het

Figuur 2. Opening van het eerste libellenreservaat in Nederland: de Wyldemerck (2007).
Opening of de Wyldemerck, the first dragonfly reserve in the Netherlands (2007) (Foto: J. Bouwman).

veld zijn gegevens uit het gezamenlijke waarnemingenbestand hierbij onmisbaar.

Naast onderzoek dat direct gekoppeld is aan de bescherming van specifieke soorten, werkt De Vlinderstichting sinds 1997 ook aan het Landelijk Meetnet Libellen, in nauwe samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Doel van dit meetnet is om de populatietrends van de Nederlandse libellensoorten op een gedegen manier te volgen, waardoor de vooruitgang of achteruitgang van een soort direct kan worden opgemerkt. Aan het Landelijk Meetnet Libellen werken tientallen mee, die jaarlijks de libellen langs vaste routes tellen. Een belangrijk deel van deze tellers bestaat uit NVL-leden.

Eind 2007 werd een onderzoeksproject naar de ecologie van de Noordse winterjuffer afgerond. Dit project is door NVL-leden getrokken en heeft aangetoond dat er met gericht onderzoek in teamverband en met betrekkelijk eenvoudige hulpmiddelen veel nieuwe kennis kan worden gegenereerd. Hopelijk vormt dit een goede inspiratiebron om soortgelijk onderzoek ook voor andere soorten op te pakken. Dat hoeft niet enkel betrekking te hebben op specifieke soorten, maar kan ook ingaan op een specifiek thema als bijvoorbeeld de gevolgen van klimaatverandering op libellen.

Bescherming

Voor een effectieve bescherming van libellen zijn ten minste drie zaken nodig: het verzamelen van verspreidingsgegevens, het beschikbaar maken van kennis over de verspreiding en ecologie en het actief aanbieden van deze kennis aan terreinbeherende organisaties en de overheid. De NVL, EIS en De Vlinderstichting vullen elkaar op deze punten uitstekend aan.

Door het gezamenlijke optreden hebben libellen de afgelopen jaren een stevige plek gekregen in de Nederlandse natuurbescherming. Dat is enerzijds te danken aan de Europese Habitatrictlijn, waardoor een grote impuls is gegeven aan de kennis over het voorkomen van soorten die op Europese schaal beschermd zijn, zoals de Groene glazenmaker (*Aeshna viridis*) en de Gevlekte witsnuitlibel (*Leucorrhinia pectoralis*). Anderzijds is er bij regionale overheden, natuurbeschermende organisaties en agrariërs veel draagvlak ontwikkeld voor de bescherming van libellensoorten die op landelijke schaal kwetsbaar zijn. Dit heeft onder andere geleid tot de verschijning van landelijke soortbeschermingsplannen voor Groene glazenmaker (DE JONG & VERBEEK, 2002) en Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) (KETELAAR ET AL., 2005; GROENENDIJK & BOUWMAN, 2008) en regionale soortbeschermingsplannen voor Donkere waterjuffer (*Coenagrion armatum*)

(BOUWMAN & RUITER, 2004), Speerwaterjuffer (TERMAAT, 2006) en Gewone bronlibel (TERMAAT & GROENENDIJK, 2005). Verschillende voorbeelden tonen aan dat libellen al daadwerkelijk hebben geprofiteerd van herstelmaatregelen in de natuur. Zo zijn de Speerwaterjuffer en de Gevlekte witsnuitlibel al opgedoken bij vennen die zijn opgeschoond en heeft de Beekrombout (*Gomphus vulgatissimus*) zichtbaar geprofiteerd van beekherstelmaatregelen.

De verbetering van waterkwaliteit en de warme zomers zorgen ervoor dat veel libellen het tegenwoordig goed doen. Voor de soorten die het toch nog moeilijk hebben worden aanvullende maatregelen getroffen waarvan ook andere soorten zullen profiteren. De aanwezigheid van een populatie van de Oostelijke witsnuitlibel (*Leucorhania albifrons*) bij een opgeschoond ven in Friesland is een overtuigend voorbeeld hoe bij natuurherstel, in dit geval het opschonen van vennen, bedreigde soorten kunnen profiteren.

PR en educatie

Met name De Vlinderstichting timmert hard aan de weg voor wat betreft educatieve projecten. Dat gebeurt al structureel in iedere uitgave van het blad *Vlinders*, dat vooral is gericht op een breed publiek. Maar daarnaast zijn er vele andere manieren gebruikt om libellen onder de aandacht te brengen van specifieke doelgroepen. Een mooi voorbeeld daarvan is de brochure 'Libellen: keurmeester natte natuur' (DE VLINDERSTICHTING, 2007), die op ruime schaal is verspreid onder waterschappen en terreinbeherende organisaties. Een ander mooi voorbeeld zijn de verschillende communicatieproducten binnen het Soortbeschermingsplan Groene glazenmaker, zoals de website www.groeneglazenmaker.nl en diverse brochures. Dankzij subsidies wordt bij diverse libellenprojecten specifiek aandacht besteed aan het communicatieaspect. In september 2008 is de kenniswebsite Libellenet (www.libellenet.nl) gelanceerd, met informatie over alle Nederlandse libellensoorten en verschillende algemene libellenonderwerpen. De

Figuur 3. Vrijwillige waarnemers bij een ontdekking van een populatie hoogveenglanslibellen (*Somatochlora arctica*) in Overijssel (2005).

Volunteers during the discovery of a population Somatochlora arctica in the province of Overijssel (2005) (Foto: E. Ruiter).

Figuur 4. NVL-excursie in De Weerribben, bij een vliegplaats van Donkere waterjuffer (*Coenagrion armatum*).
NVL excursion in De Weerribben, at a Coenagrion armatum site (Foto: K. Uilhoorn)

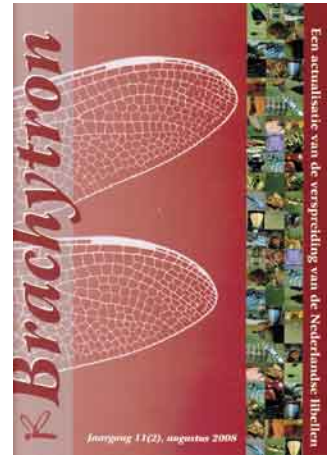
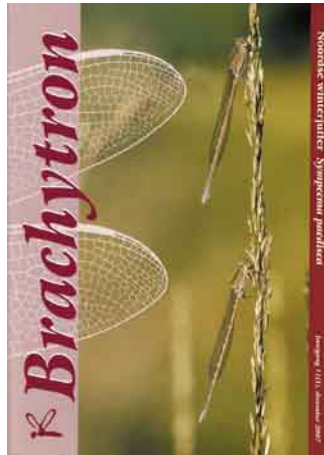
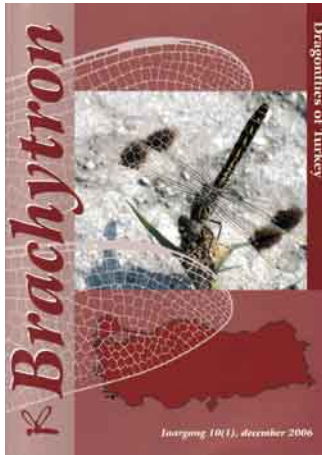
informatie is bedoeld voor een breed publiek. Sinds het voorjaar van 2007 is Nederland ook een libellenreservaat rijker. In goede samenwerking met Staatsbosbeheer en de Friese libellenwerkgroep De Hynstebiter kreeg het natuurgebied De Wyldemerck (Gaasterland) als eerste dit predicaat. Dit is een pluim op de hoed voor het vele goede werk dat beheerders en vrijwilligers hier verricht hebben voor libellen. In dit waterrijke bosgebied is de soortenrijkdom opvallend groot, terwijl ook de aantallen per soort er mogen zijn. Via informatieborden in het gebied worden bezoekers gewezen op de bijzondere betekenis van het gebied voor libellen. Hopelijk volgen er nog veel meer libellenreservaten.

EIS en NVL bewegen zich nog niet of nauwelijks op het communicatieve vlak. Binnen de NVL is wel veel kennis wat dat betreft aanwezig, die beter benut zou kunnen worden. Tijdens het gezamenlijke project "Libellen gezocht" van de KNNV en de NVL in 2007, is hier een voorzichtig begin mee gemaakt. Zo werden lezingen en excursies georganiseerd en werd

een tv-opname gemaakt in De Weerribben. De uitvoering van het project vond binnen de NVL nog weinig weerklank.

Vooruitblik

Er zijn weinig landen waar de studie en bescherming van libellen zo goed geregeld is als in Nederland. Dat is iets waar we trots op kunnen zijn en wat we ook zeker in stand moeten houden. Het is van belang dat we de gestage uitbreiding van het aantal in libellen geïnteresseerde mensen vasthouden. Het kijken naar (en bestuderen van) libellen heeft de laatste tien jaar al een enorme vlucht genomen. De NVL telt meer dan 400 leden en naar verwachting zal dit aantal langzaam door blijven groeien. Landelijk groeit ook het aantal regionale en provinciale libellenwerkgroepen en het aantal vrijwilligers dat zich inzet voor het Landelijk Meetnet Libellen. Ook de achterban van De Vlinderstichting wordt steeds groter. Het aantal waarnemingen en de dichtheid van de verspreidingskaarten zullen dus toe blijven nemen, net als kennis over de ecologie

van libellen. Het is belangrijk om deze nieuwe kennis goed te blijven beheren en beschikbaar te maken. Moderne laagdrempelige faciliteiten om gegevens online door te geven (zoals www.telmee.nl en www.waarneming.nl), dragen bij aan het vergroten van de betrokkenheid van waarnemers bij de bescherming van en het onderzoek aan libellen.

Tevens is het van groot belang dat we jonge mensen blijven aantrekken: libellen zijn van oudsher een groep waar veel jongeren bij betrokken zijn. We bevinden ons in een positie waarin we de Nederlandse ervaringen ook kunnen uitdragen naar andere Europese landen. Hiermee kunnen we bijdragen aan het Europese onderzoek en bescherming.

De toepassing van de kennis over het voorkomen van libellen bij ruimtelijke ontwikkelingen en in het natuurbeheer kan nog verder worden verbeterd. De realisatie van de Nationale Databank Flora & Fauna (NDFP), waarin ook libellengegevens een plaats krijgen, is een grote stap in de goede richting. De gestage groei van het aantal routes in het Landelijk Meetnet Libellen maakt het steeds beter mogelijk om betrouwbare trends te berekenen. Dat vormt samen met de beter wordende verspreidingsbeelden een stevig fundament onder de bescherming van libellen. De komende jaren zal het soortenbeleid in Nederland verschuiven van soortgerichte beschermingsplannen naar de bescherming van leefgebieden van meerdere plant- en diersoorten tegelijk ('leefgebiedenbenadering').

Op de lijst van soorten die de komende jaren

via deze 'leefgebiedenbenadering' aandacht zullen krijgen (o.a. JOOP ET AL., 2008), staan 15 soorten libellen. De Vlinderstichting, EIS en NVL volgen deze ontwikkelingen op de voet zodat, de kansen om libellen onder de aandacht te brengen optimaal benut blijven.

Al met al zijn er nog genoeg manieren om als persoon of vereniging met libellen aan de slag te gaan. We zijn nu al benieuwd wat hier bij het 20-jarige bestaan van de NVL over te vertellen valt.

Evert Ruiter

*Voorzitter Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL)
Cornelis Houtmanstraat 10
8023 EA Zwolle, Nederland
e.j.ruiter@planet.nl*

Roy Kleukers

*Bureauhoofd European Invertebrate Survey-Nederland (EIS-NL)
Postbus 9517
2300 RA Leiden, Nederland
kleukers@naturalis.nl*

Theo Verstrael

*Directeur De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen, Nederland
theo.verstrael@vlinderstichting.nl*

Literatuur

- Bos, F. & M. Wasscher, 1997.** Veldgids Libellen. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bouwman, J.H., V.J. Kalkman, G. Abbingh, E.P. de Boer, R.P.G. Geraeds, D. Groenendijk, R. Ketelaar, R. Manger & T. Termaat, 2008.** Een actualisatie van de verspreiding van de Nederlandse Libellen. *Brachytron* 11 (2): 101-200.
- Bouwman, J.H. & E. Ruiter, 2004.** Actieplan donkere waterjuffer, 2004. Rapport VS2004.044. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Geijskes, D.C. & J. van Tol, 1983.** De libellen van Nederland (Odonata). Bibliotheek van de KNNV, uitgave nr. 31. Mededeling EIS-Nederland nr. 21. Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud.
- Groenendijk, D., 2002.** Bosbeekjuffer en gewone bronlibel in Nederland: ecologie en bescherming. Rapport VS2002.06. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Groenendijk, D. & J.H. Bouwman, 2008.** Kennis voorwaarde voor bescherming Hoogveenglanslibel. *De Levende Natuur* 109 (3): 93-95.
- Jong, T. de & P. Verbeek, 2001.** Beschermingsplan Groene glazenmaker 2002-2006. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 2001/015. Expertisecentrum LNV, Wageningen.
- Joop, P., T.G.Y. van den Broek, J.P. Cronau & T.J. Verstrael, 2008.** Van soortbeschermingsplannen naar leefgebiedenbenadering. *De Levende Natuur* 109 (3): 79-81.
- Ketelaar, R., 2001.** De speerwaterjuffer in Nederland: verspreiding, ecologie en bescherming. Rapport VS2001.32. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Ketelaar, R., D. Groenendijk & P. Joop, 2005.** Soortbeschermingsplan Hoogveenglanslibel. Rapport DK nr. 2005/033. Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en

Voedselkwaliteit, Ede.

- Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL), 2002.** De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna, deel 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL), 2006.** Dragonflies of Turkey. *Brachytron* 10 (1): 1-164.
- Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL), 2007.** Noordse winterjuffer *Sympecma paedisca*. *Brachytron* 11 (1): 1-100.
- Schut, D. & R.J. Koops, 2004.** Ecologische verschillen tussen de Venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*) en de Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*) op Nederlandse vennen. Rapport SV2004.06. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Termaat, T., 2006.** Op de bres voor de speerwaterjuffer: beschermingsplan voor de speerwaterjuffer in Noord-Brabant. Rapport Provincie Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch.
- Termaat, T. & D. Groenendijk, 2005.** De gewone bronlibel op de Esperloop: beschermingsplan en gebiedsvisie. Rapport VS2004.59. De Vlinderstichting, Wageningen.
- De Vlinderstichting, 2007.** Libellen: keurmeesters van natte natuur. De Vlinderstichting, Wageningen.

Summary

Ruiter, E.J., R.M.J.C. Kleukers & T.J. Verstrael, 2010. Cooperation for dragonflies. *Brachytron* 13(1/2): 47-54.

In 2007 the Dutch Society for Dragonfly Studies (NVL) celebrated its 10th anniversary. For ten years the NVL closely cooperated with Dutch Butterfly Conservation (De Vlinderstichting) and European Invertebrate Survey (EIS-NL). This cooperation turned out to be successful and resulted in some remarkable projects. For example: the realization of the atlas on Dutch dragonflies in 2002. This publication appeared as volume 4 in the series Fauna of The Netherlands. Another notable event was the Dutch/German symposium at Kranenburg (Germany) in 2004. Cooperation across borders is one of the main goals of the NVL, because after all dragonflies do not acknowledge borders and conservation is a matter of international importance. At this moment the NVL is involved by the realization of an Atlas on European Dragonflies (Kalkman, in prep.).

On a national scale the NVL is working on more ecological knowledge of specific species. In 2002-2007 the ecology of *Sympecma paedisca* was studied, resulting in a special edition of *Brachytron* which presented the results (*Brachytron* 11 (1), 2007). This publication appeared courtesy of Dutch Butterfly Conservation and EIS-NL.

Hopefully, the successful cooperation between the three organizations will be preceded for at least another ten years.

Keywords

Dutch Society for Dragonfly Studies, European invertebrate Survey-Netherlands, Dutch Butterfly Conservation, cooperation, publications, research, conservation, education, public relations, The Netherlands